

Σε προηγούμενο άρθρο μου είχα αναφέρει ότι ζούμε το τέλος των αυτονόητων, καθώς η ζωή μας, όπως την ξέραμε και τη ζούσαμε, ανετράπη μέσα σε λίγους μήνες εξαιτίας του κορωνοϊού.

Τώρα, από τα μέσα Φεβρουαρίου, ζούμε ένα άλλο τραγικό γεγονός, που θεωρούσαμε ως δεδομένο και αυτονόητο ότι, τουλάχιστον στην Ευρώπη, δεν πρόκειται να ξανασυμβεί. Είναι ο **πόλεμος στην Ουκρανία**, που ξέσπασε τόσο ξαφνικά όσο και η πανδημία και που αιφνίδιασε ακόμη και τους πιο ειδικούς αναλυτές.

Με αφορμή, λοιπόν, τα όσα άφωνα παρακολουθούμε καθημερινά να διαδραματίζονται μέσα σε μεγάλες, ιστορικές πόλεις ανακάλυσα στη μνήμη μου τα γεγονότα που έζησα παιδί στη Χίο στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής. Παράλληλα έπρεσε στα χέρια μου δύο αξιολογικά βιβλία σχετικά με τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και την κατοχή που φωτίζουν μοναδικά, το καθένα από την πλευρά του, εκείνη την περίοδο. Το πρώτο είναι το Ημερολόγιο Κατοχής (31 Μαρτίου 1942 - 4 Ιανουαρίου 1944) του Παναγιώτη Κανελλόπουλου και το δεύτερο Συρματένιοι, Ξεσυρματένιοι: όλοι του Γιάννη Μακριδάκη.

Χίος-κατοχή-πέινα

Η Χίος τον Μάιο του 1941 κατελήφθη από τους Γερμανούς και άρχισε η λεγόμενη μέχρι σήμερα κατοχή, η οποία είναι συνυφασμένη με την πείνα, που για όσους δεν την έζησαν μοιάζει με τραγικό παραμύθι.

Μέσα σε ενάμιση μήνα από τον ερχομό των Γερμανών τελείωσε το αλεύρι. Όσο περνούσε ο καιρός άρχισαν να χάνονται και τα υπόλοιπα τρόφιμα. Ο πατέρας μας είχε αρκετά κτήματα και το ψωμί μάς έλειψε για 3 μήνες μόνο. Η μητέρα μου έλεγε ότι εγώ που τότε ήμουν πολύ μικρός, φώναζα διαρκώς, «μαμά πεινάω, ψωμί».

Η κατάσταση στην πόλη της Χίου ήταν πολύ χειρότερη, όπως και σε όλα τα αστικά κέντρα στην Ελλάδα, γιατί ξαφνικά η παραγωγή της χώρας έπρεπε να συντηρεί και τον γερμανικό στρατό κατοχής. Ο πατέρας μου καλλιεργούσε στα κτήματά του πορτοκάλια και μανταρίνια, που υποχρεωτικά παρέδιδε στους Γερμανούς. Φανταστείτε ότι μετά από τόσους τόνους παραγωγής, η μητέρα μου είχε κρύψει μερικά κασάκια μανταρίνια κάτω από το κρεβάτι της. Σε έρευνα

που έκαναν δύο Γερμανοί τα βρήκαν. Η μητέρα μου, τρομοκρατημένη και απολογούμενη, τους είπε «κράτησα λίγα για τα παιδιά μου, που είναι μικρά». Αυτοί συζητήσαν μεταξύ τους, και ευτυχώς επικράτησε η γνώμη του «καλού» Γερμανού και αποχώρησαν κάνοντας μόνο συστάσεις να μην ξανασυμβεί.

Γράφει ο
Βύρων Τομάζος
Μηχανολόγος,
Απόφοιτος Πολυτεχνείου
Μονάχου
e-mail: btomazos@gmail.com

Άλλη φορά, μετά από πολλές μέρες που τρώγαμε συνεχώς κουκιά, είπα στον πατέρα μου ότι δεν θέλω να τρώω πια κουκιά, και εκείνος απάντησε «φά' τα, γιατί σε λίγο θα τρώμε και τις πέτρες».

Τα ταπεινά κουκιά

Επί τη ευκαιρία, ανοίγω μια παρένθεση, γιατί δεν ξέρω πόσο γνωστό είναι ότι τα κουκιά στην κατοχή έσωσαν πολύ κόσμο, αφού με λίγα κουκιά χόρταινε όλη η οικογένεια. Ο χασάπης ενός χωριού μου έλεγε κάποτε ότι στην κατοχή αντάλλαξαν ένα κιλό κουκιά με δύο κιλά κρέας. Όμως τα κουκιά εκτός από το ότι χόρταιναν τους ανθρώπους, είχαν και το πλεονέκτημα να λιπαίνουν το χωράφι με το άζωτο που έχουν στις ρίζες τους. Γι' αυτόν τον λόγο τα καλλιεργούσαν χρονιά παρά χρονιά, εναλλακτικά με σπάρτι, το οποίο είχε μεγάλη παραγωγή λόγω της λίπανσης από τα κουκιά. Γι' αυτό πάντα έλεγα ότι, τουλάχιστον στη Χίο, έπρεπε να τιμώνται σαν ιερά φυτά.

Στο δρόμο της προσφυγιάς

Όλες αυτές οι καθημερινές δύσκολες καταστάσεις, που πλαισιώναν το μαύρο φόντο της πείνας και της ανέχειας, οδήγησαν τους κατοίκους της Χίου, αλλά και των άλλων νησιών του Αιγαίου στη **μεγάλη φυγή** προς τα ανατολικά, την Τουρκία.

Από τη Χίο περνούσαν στη χερσόνησο της Ερυθραίας, στο **Τσεσμέ** που απέχει μόλις 9 ναυτικά μίλια. Μάλιστα μερικοί καλοί κολυμβητές, περνούσαν απέναντι κολυμπώντας, αφού πρώτα άλειψαν το σώμα τους με γράσο, για προστασία από το κρύο και έδεναν στην πλάτη της έναν άδειο τενεκέ για σωσίβιο. Όλο και περισσότεροι επέλεγαν να φύγουν από τη Χίο, άλλοι για να γλυτώσουν από την πείνα και άλλοι, οι στρατεύσιμοι, για να πολεμήσουν στη Μέση Ανατολή.

Η διαφυγή γινόταν κυρίως με βάρκες και το αντίτιμο που πλήρωναν για να περάσουν απέναντι ήταν πολύ ψηλό. Οι μαρτυρίες λένε ότι τότε άλλαξαν χέρια όσα πολύτιμα υπήρχαν, δαχτυλίδια, βραχιόλια, βέρες, ακόμα και βαφτιστικοί σταυροί. Για τους μεταφορείς υπήρχε το ρίσκο να τους πιάσουν οι Γερμανοί, να κατασχέσουν τη βάρκα τους και να τιμωρήσουν τους ίδιους ακόμη και με θάνατο.

Οι εντυπώσεις από την πρώτη συνάντηση με τους Τούρκους, ποικίλλουν. Οι περισσότεροι λένε ότι οι απλοί άνθρωποι τους υποδέχονταν με καλό τρόπο, ενώ οι στρατιώτες που φρουρούσαν τα παράλια συμπεριφέρονταν ανάλογα με την εποχή και τις διαταγές που είχαν και βέβαια τον χαρακτήρα τους.

Κι εκεί "πέινα και δυστυχία, ο ένας πάνω στον άλλο και οι ψείρες με το τσουβάλι".

Άλλοι αργά και άλλοι γρήγορα, οι πρόσφυγες προωθούνταν από την Τουρκία στην **Κύπρο**. Το ταξίδι διαρκούσε κανονικά 3 ημέρες, αλλά πολλές φορές χρειάζονταν μέχρι και 2 εβδομάδες και ο λόγος ήταν ότι το καίκι ήταν παραφορτωμένο και ο καιρός έπρεπε να είναι καλός. Μια φορά βυθίστηκε ένα καίκι και πνίγηκαν 280 άνθρωποι. Άλλος λόγος αργοπορίας ήταν ότι οι Τούρκοι βαρκάρηδες πληρώνονταν με τη μέρα και τους συνέφεραν οι καυτερές ήσυχες.

Όταν με τα πολλά έφταναν σε διάφορα μέρη της Κύπρου, τα γυναικόπαιδα έμεναν για όσο καιρό χρειαζόταν και οι άνδρες επιλέγονταν για να καταταχθούν στα σώματα στρατού. Αργότερα, όταν η Κύπρος γέμισε με πρόσφυγες, τα καίκια σταμάτησαν να φέρνουν ανθρώπους από τον Τσεσμέ και μεγάλος αριθμός προσφύγων κατέφθαναν με τρένο στο Χαλέπι της Συρίας μέσω Σμύρνης. Από εκεί οι άνδρες ντύνονταν αμέσως φαντάροι και μοιράζονταν στα στρατόπεδα της Μέσης Ανατολής, ενώ οι άμαχοι, κυρίως γυναικόπαιδα κατευθύνονταν σε διάφορους προσφυγικούς καταυλισμούς από την Αίγυπτο μέχρι και το Βελγικό Κονγκό.

Η εξόριστη Κυβέρνηση

Στην Ελλάδα το 1941, μετά την εισβολή της Γερμανίας, διορίστηκαν από τον κατακτητή τρεις δοσιλογες Κυβερνήσεις:

Η Κυβέρνηση Γεωργίου Τσολακόγλου (1941)

Η Κυβέρνηση Κων/νου Λογοθετόπουλου (1942) και

Η Κυβέρνηση Ιωάννη Ράλλη (1943)

Παράλληλα ο **Εμμανουήλ Τσουδερός** αποδέχθηκε την πρόταση του βασιλιά Γεωργίου να αναλάβει την πρωθυπουργία της χώρας. Στις 23 Απριλίου 1941 η βασιλική οικογένεια με την κυβέρνηση Τσουδερού μετακινήθηκε στην Κρήτη και από εκεί, έναν μήνα αργότερα, κατέφυγε στο Κάιρο, στην έδρα της εκεί βρετανικής συμμαχίας, θέτοντας τις μονάδες του ελληνικού πολεμικού, ναυτικού και αεροπορίας υπό την επιχειρησιακή διοίκηση της εκεί βρετανικής διοίκησης. Πολιτικοί αντίπαλοι του Εμμ. Τσουδερού αναγνώριζαν εκ των υστέρων τον πατριωτισμό και το θάρρος του να αποδεχθεί τη διακυβέρνηση της χώρας μπροστά στα προελαύνοντα τανκς και κάτω από τα στούκας ενός παντοδύναμου εχθρού.

Παναγιώτης Κανελλόπουλος

Ακολουθώντας την ίδια οδό διαφυγής, όπως πολλοί άλλοι, βρέθηκε στην Αίγυπτο και ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Ξεκίνησε με τη γυναίκα του Θεανώ (Νίτσα) και δύο ακόμη πατριώτες στις 31 Μαρτίου 1942 από τη Ραφήνα, όντας επικηρυγμένος από τους Γερμανούς, και μετά από ένα μυθιστορηματικό ταξίδι 19 ημερών έφτασε στο Κάιρο και συναντήθηκε με τον Εμμ. Τσουδερό.

Ο Παναγ. Κανελλόπουλος ήταν πολιτικός, φιλόσοφος και αργότερα ακαδημαϊκός.

Σπούδασε Νομικά στην Αθήνα και τη Χαϊδελβέργη, όπου αναγορεύτηκε διδάκτωρ του Δικαίου και φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου (όταν σπούδαζε στο Μόναχο, οι καθηγητές μας γνώριζαν τον Έλληνα Παναγ. Κανελλόπουλο).

Επιστρέφοντας στην Ελλάδα ανέλαβε υπουργικά καθήκοντα σε πολλές Κυβερνήσεις καθώς και την πρωθυπουργία της χώρας για δύο σύντομες θητείες, το 1945 και το 1967. Σε όλη τη ζωή του διακρίθηκε για τη μετριοπάθεια και την αυτοκριτική του διάθεση.

Υπουργός Στρατιωτικών

Στο **Κάιρο**, την 1η Ιουνίου 1942, ορκίστηκε υπουργός Στρατιωτικών, Ναυτικών και Αεροπορίας στην κυβέρνηση Τσουδερού. Κύριο μέλημά του να καταστήσει αξιόμαχος τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις, ενόψει της μεγάλης αναμέτρησης με τις μεραρχίες του Ρόμμελ στο Ελ Αλαμίν (Σεπτ.-Οκτ. 1942).

Παρότι τα βρετανικά υπουργεία Πολέμου και Εξωτερικών είχαν επιφυλάξεις, λόγω των αντιδικιών που ήδη είχαν ξεσπάσει ανάμεσα στους Έλληνες αξιωματικούς και πολιτικούς, εντούτοις υπέγραψαν συμφωνία με την κυβέρνηση Τσουδερού για την οργάνωση και συμμετοχή των ελληνικών δυνάμεων. Αυτή ήταν η κατάσταση όταν ανέλαβε ο Παναγ. Κανελλόπουλος, που με **εθνικό πνεύμα** και τηρώντας ισορροπίες προσπάθησε να συμβιβάσει τους μονίμως χωρισμένους σε αντίπαλα στρατόπεδα συμπατριώτες μας. Τοποθέτησε έναν φιλελεύθερο, τον Πανσένιο Κατσώτα, επικεφαλής της Πρώτης Ταξιαρχίας και έναν βενιζελικό, τον Αλκιβιάδη Μπουρδάρα, διοικητή της Δεύτερης Ταξιαρχίας. Δημιούργησε τον **Ιερό Λόχο**, μία μονάδα αποτελούμενη αποκλειστικά από Έλληνες αξιωματικούς, υπό τον **Χριστόδουλο Τσιγάντε** και οδήγησε τις ελληνικές δυνάμεις στον θρίαμβο του **Ελ Αλαμίν**.

Ο ελληνισμός της Αιγύπτου τότε βοήθησε τους πρόσφυγες και επίσης συμμετείχε ενεργά στον πόλεμο. Μάλιστα η Κυβέρνηση είχε κάνει επιστράτευση νέων, ακόμη και μαθητών, και όπως είναι λογικό πολλοί γονείς είχαν αντιρρήσεις (ειδικά η ελίτ της Αιγύπτου). Όμως ο Παναγ. Κανελλόπουλος με κατάλληλους χειρισμούς και κυρίως με πύρινους λόγους έπεισε τους Αλεξανδρινούς να συνδράμουν με όποιο τρόπο μπορούσαν. Εντυπωσιάστηκα διαβάζοντας τους λόγους που απηύθυνε ο Κανελλόπουλος στο στράτευμα και στον ελληνικό λαό, μέσω BBC και πώς αναπτέρωνε το τσακισμένο ηθικό τους.

Παρά ταύτα ο Παναγ. Κανελλόπουλος δέχθηκε τα πυρά όλων των πολιτικών παραγόντων και παγιδευμένος μεταξύ βασιλικών, φιλελεύθερων και αριστερών, αναγκάστηκε να παραιτηθεί, τον Μάρτιο του 1943.

Μέχρι το τέλος του έτους, ο Παναγ. Κανελλόπουλος παρακολουθούσε τις πολιτικές εξελίξεις, συμμετέχοντας όσο μπορούσε σε ενέργειες σχετικές με το μελλοντικό πολίτευμα στην απελευθερωμένη Ελλάδα. Προσπάθησε να συγκεντρώσει όλες τις δυνάμεις σε μία συγκυβέρνηση, σχηματίζοντας μια δημοκρατική παράταξη. Δυστυχώς, απέτυχε. Ο ίδιος γράφει στο ημερολόγιό του, στις 13 Νοεμβρίου 1943: «Υπάρχει τάχα δημοκρατική παράταξη; Εγώ τουλάχιστον δεν το βλέπω. Βλέπω εμφύλιες συρράξεις μεταξύ "δημοκρατικών στοιχείων", «βλέπω κλίκες..., ενέργειες φατριών και **μόνο τη Δημοκρατία δεν βλέπω πουθενά**».

Η τελευταία πράξη της ανταρσίας, που εξουδετέρωσε τις ελληνικές δυνάμεις ως παράγοντα στην απελευθερωμένη Ελλάδα, άρχισε την 1η Απριλίου 1944, σύμφωνα πάντα με όσα σημειώνει ο Κανελλόπουλος στο ημερολόγιό του. Στις 24 Απριλίου, οι Άγγλοι κατέστειλαν τις στάσεις στις στρατιωτικές μονάδες και ο ναύαρχος Βούλγαρης το κίνημα στο ναυτικό. Τα όσα θλιβερά διαδραματίστηκαν στη Μέση Ανατολή ήταν το πρελούδιο των όσων ακολούθησαν, με αποκορύφωμα τα Δεκεμβριανά του 1944.

Κινήματα και "σύρματα"

Το πρώτο κίνημα του στρατού έγινε στις αρχές του 1943 (Φεβρ.-Μάρτ.) και το δεύτερο τον Απρίλιο του 1944. Έχουν διασωθεί πλήθος διηγήσεων από χιώτες στρατιώτες που πήραν μέρος σε αυτά, χωρίς να έχουν ιδέα για το τι σημαίνει επανάσταση, κίνημα, φασισμός, κομμουνισμός... Θυμάμαι κι εγώ διάφορες ιστορίες ανθρώπων, μεταξύ των οποίων και στενών συγγενών μου, που είχαν πάει στα σύρματα, όπως ο εξάδελφος της μητέρας μου, που ήταν αρχηγός των κομμουνιστών της Χίου και με κάποιο τρόπο πέρασε η δραστηριότητά του στο πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων μου, λόγω του κοινού επωνύμου με τη μητέρα μου. Ήταν αλληλοσυγκρουόμενες οι πληροφορίες που μετέφεραν τάχα από πρώτο χέρι, αλλά από την οπτική ο καθένας ανάλογα με την πολιτική του τοποθέτηση. Γι' αυτό, ο μέντοράς μου, αείμνηστος Ευστράτιος Κόβας επιστρέφοντας από εκεί μου είπε «Βύρωνα, μην πιστεύεις όλα όπως τα λένε, κάπου στη μέση είναι η αλήθεια».

Μετά το δεύτερο κίνημα, που πήρε μέρος και το ναυτικό, η πλειοψηφία των εξεγερμένων στρατιωτών κλείστηκε στα λεγόμενα "**σύρματα**" και οι πιο "**επικίνδυνοι**", οι βαρupoινίτες μεταφέρθηκαν στο Ντεκαμαρέ, στην Αθηνά. Όσοι στη συνέχεια κρίνονταν ότι δεν ήταν "επικίνδυνοι", έβγαιναν από το "σύρμα" και ξανάπαιρναν όπλα, όμως τοποθετούνταν σε δευτερεύουσες υπηρεσίες- φύλαξη αιχμαλώτων ή εγκαταστάσεων.

Ανακεφαλαιώνοντας τα όσα διάβασα και ξαναφέροντας στη μνήμη μου τα όσα έζησα στο νησί μου, διαπίστωσα και πάλι ότι η φαγωμάρα είναι ιδίον των Ελλήνων. Είναι ένα παλιό ελάττωμα που χαρακτηρίζει όλες τις φάσεις της ιστορίας μας, από τον Πελοποννησιακό ακόμη πόλεμο και δεν αφήνει χώρο στο κοινό συμφέρον και το καλό της πατρίδας. Στη Μέση Ανατολή, στο Ελ Αλαμίν, οι Έλληνες, ο Ιερός Λόχος διέπρεψαν, κι όμως η διχόνοια και τα κινήματα δεν μας άφησαν να χαρούμε τη γλύκα της νίκης και το σοβαρότερο, αφαιρέσαν από τη χώρα μας διαπραγματευτική δύναμη.

Ας ελπίσουμε ότι η νέα γενιά θα προσπαθήσει να ξεπεράσει αυτό το αδύναμο σημείο που διαχρονικά μας έχει στοιχίσει πολλά. Θυμάμαι ακόμα το τραγουδάκι που μαθαίναμε μαθητές του Δημοτικού στη Χίο για τον εμφύλιο, και εύχομαι να μην ξαναζήσουμε παρόμοιες τραγωδίες:

« Ο πατέρας τον γιο να σκοτώνει
αδελφός αδελφή να χτυπά
και ο φίλος τον φίλο να σφάζει
τίνος Έλληνα η καρδιά του βαστά; »